

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (ΝΕΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ (ΠΑΛΑΙΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)

18 ΜΑΪΟΥ 2016

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Οι απαντήσεις είναι ενδεικτικές

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A. Μετάφραση

Και με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι τεχνίτες. Δηλαδή χτίζοντας με καλό τρόπο σπίτια θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, όμως χτίζοντας με κακό τρόπο, κακοί. Γιατί, αν δε συνέβαιναν έτσι τα πράγματα, καθόλου δε θα χρειαζόταν ο άνθρωπος που θα δίδασκε, αλλά όλοι οι τεχνίτες θα ήταν καλοί ή κακοί από τη γέννησή τους.

Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές: δηλαδή με το να κάνουμε όσα συμβαίνουν στη συναλλαγή μας με τους άλλους ανθρώπους γινόμαστε άλλοι δίκαιοι, άλλοι άδικοι, ενώ με το να κάνουμε επίσης όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και με το να συνηθίζουμε να φοβόμαστε ή να έχουμε θάρρος, γινόμαστε άλλοι ανδρείοι άλλοι δειλοί. Όμοια συμβαίνει και με τις επιθυμίες και με τις εξάψεις της οργής μας: δηλαδή άλλοι γίνονται συνετοί και πράοι, άλλοι ασυγκράτητοι και οξύθυμοι, με το να συμπεριφέρονται σ' αυτές τις περιστάσεις οι πρώτοι μ' αυτόν τον συγκεκριμένο τρόπο, οι δεύτεροι με τον άλλον. Λοιπόν με ένα λόγο τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται από τις αντίστοιχες ενέργειες. Γι' αυτό πρέπει να προσδίδουμε μια ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας: διότι ανάλογα με τις διαφορές τους διαμορφώνονται τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας.

B.1

«και διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης».

Η φράση αυτή του κειμένου δημιουργεί προβληματισμό και πρέπει να γίνουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις: Ο Αριστοτέλης συνήθως κάνει διάκριση ανάμεσα στα ορθά πολιτεύματα και τις παρεκβάσεις τους, δηλαδή τις εκτροπές από αυτά. Αυτή τη διάκριση τη συναντούμε στο έργο του «Πολιτικά». Εδώ όμως δεν αναφέρεται σ' αυτό, εδώ προϋποτίθεται ότι ο νομοθέτης επιδιώκει σε κάθε περίπτωση το καλό των πολιτών, απλώς

μπορεί να μην έχει πάντοτε επιτυχία στον στόχο του αυτόν. Παρόμοια, σε άλλο χωρίο των Ηθικών Νικομαχείων, ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για νόμο που είναι κείμενος ὀρθῶς και έχει επιτυχία, και για νόμο ἀπεσχεδιασμένον (δηλαδή προχειροφτιαγμένο), που δεν έχει επιτυχία. Είναι φανερό από τα συμφραζόμενα ότι ο Αριστοτέλης θέλει να πει: όταν μιλούμε για διαφορά πολιτεύματος από πολίτευμα, εννοούμε ότι με το ένα οι πολίτες ασκήθηκαν περισσότερο στην αρετή, με το άλλο λιγότερο. Είναι φανερό πως στο χωρίο που μας απασχολεί, ο Αριστοτέλης δε μιλά για καλά και κακά πολιτεύματα. Όσο εξαρτάται από τους νομοθέτες, όλα τα πολιτεύματα - έτσι πιστεύει εδώ ο Αριστοτέλης - είναι καλά, αφού όλων των νομοθετών η πρόθεση είναι να κάνουν τους πολίτες ενάρετους. Αν τελικά διαπιστώνουμε διαφορά πολιτεύματος από πολίτευμα, πρόκειται ουσιαστικά για διαφορά ως προς τον βαθμό τελειότητας. Η διάκριση δηλαδή των πολιτευμάτων σε ανώτερα (ἀγαθὰ) και σε κατώτερα (φαῦλα) γίνεται με κριτήριο τη μεγαλύτερη ή μικρότερη βοήθεια που προσφέρουν στον πολίτη οι νομοθέτες για να κατακτήσει, με τη δική τους καθοδήγηση, την αρετή.

«καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθίρεται»

Οι έννοιες **γένεσις-φθορά** αποτελούν θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος ήδη από τις απαρχές της φιλοσοφικής σκέψης (κι ένα έργο του Αριστοτέλη έχει τον τίτλο *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*). Ο Αριστοτέλης συνεχίζει να αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο πραγματώνεται η ηθική αρετή, επιμένοντας ότι για την κατάκτησή της προηγείται η πράξη (η επανάληψη, η εξάσκηση, ο εθισμός). Στο πλαίσιο αυτής της θέσης προσθέτει ότι κάθε μορφή ηθικής αρετής, είτε αυτή γίνεται είτε φθίρεται, έχει ως αφετηρία της τις ίδιες αιτίες και τα ίδια μέσα. Και αναφέρει τα παραδείγματα με τους καθαριστές και τους οικοδόμους, για να δείξει ότι με την καλή εξάσκηση (εὖ) πετυχαίνει κανείς το στόχο του, ενώ με την κακή (κακῶς) αποτυχαίνει. Με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή με τον εθισμό σε ηθικές πράξεις, κατακτιέται η ηθική αρετή ενώ με τον εθισμό πάλι, σε ανήθικες όμως πράξεις, φθίρεται και χάνεται (η καλή ή η κακή εξάσκηση είναι το κριτήριο για την κατάκτηση ή όχι του στόχου).

«ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται»

Η λέξη ἕξις παράγεται από το αρχικό θέμα του ρήματος ἔχω και την παραγωγική κατάληξη -σις, η οποία δηλώνει ενέργεια υποκειμένου. Η αρχική σημασία στα αρχαία ελληνικά είναι το να έχει ή να κατέχει κανείς συνέχεια κάτι που το έχει αποκτήσει. Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τη λέξη ἕξις με τη σημασία της μόνιμης κατάστασης, της ιδιότητας που προκύπτει από τη συνήθεια ή από την άσκηση δίνοντάς της ηθικό

περιεχόμενο· δηλαδή, ἕξεις είναι τα μόνιμα γνωρίσματα του χαρακτήρα μας, καλά ή κακά.

Ο βαθμιαίος τρόπος κατάκτησης της αρετής φαίνεται ἄλλωστε από τη λέξη ἕξις, που έχει ενεργητική και επαναληπτική σημασία και από το ρήμα γίνονται που δείχνει ότι οι ἕξεις είναι αποτέλεσμα ὁμοίων ενεργειών. Ὅπως διαβάζουμε αλλού στα Ηθικά Νικομάχεια, συμβαίνει και το αντίστροφο: οι ἕξεις γίνονται η πηγή των αντίστοιχων ενεργειών, και ἔτσι δημιουργείται ένας κύκλος. Ἀς πάρουμε ως παράδειγμα την ανδρεία: συνηθίζοντας να περιφρονούμε τους κινδύνους γινόμαστε ανδρείοι, και, αφού γίνουμε ανδρείοι, μπορούμε να αντιμετωπίσουμε ἀκόμη καλύτερα αυτά που προκαλούν φόβο.

B.2

α) Ο Αριστοτέλης στην προσπάθεια του να αποδείξει ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν στον ἄνθρωπο εκ φύσεως ἀλλὰ είναι αποτέλεσμα εθισμού, τις συσχετίζει με τις πρακτικές τέχνες χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της **αναλογίας** («Ἐτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη», «**Οὕτω** δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει»). Ὑπάρχει δηλαδή ομοιότητα στον τρόπο ἀπόκτησης των πρακτικῶν τεχνῶν και των ηθικῶν αρετῶν. Ἄλλωστε, πρόκειται και στις δύο περιπτώσεις για δυνάμεις ἐξ ἔθους.

Ο συλλογισμός που ἀφορᾷ την ἐκμάθηση των τεχνῶν ολοκληρώνεται με το τροπικὸ ἐπίρρημα **οὕτω**, το οποίο συγχρόνως υποδηλώνει ἀναλογικὴ θεώρηση του θέματος. Ο συμπερασματικὸς σύνδεσμος **δὴ** ἀνακεφαλαιώνει και συγχρόνως εἰσάγει νέο συλλογισμό ως συμπέρασμα του πρώτου. Τέλος, ὁ προσθετικὸς **καὶ** εἰσάγει την προσθήκη νέου επιχειρήματος.

β) Ὅτι συμβαίνει λοιπὸν με τις τέχνες συμβαίνει και με τις αρετές («οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει») : αποκτᾷ κανεὶς ηθικὴ ἀρετὴ, ἀν πρώτα εθιστεῖ καλὰ με ηθικὲς πράξεις, και συνηθίσει σ' αυτές. Οι καλοὶ ἢ οι κακοὶ τρόποι δράσης δημιουργοῦν καλὲς ἢ κακὲς συνήθειες που συντελοῦν ἀντίστοιχα στην ἀπόκτηση ἢ ὄχι των ηθικῶν αρετῶν. Ο Αριστοτέλης, ως ἐμπειρικὸς φιλόσοφος, χρησιμοποιεῖ παραδείγματα ἀπὸ διάφορες περιστάσεις της καθημερινῆς ζωῆς. Συγκεκριμένα :

- ἄλλοι γίνονται δίκαιοι και ἄλλοι ἀδικοὶ ἀνάλογα με την ποιότητα συμπεριφορᾶς τους στις συναλλαγές με τους ἄλλους ἀνθρώπους («πράττοντες γὰρ ...οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἀδικοὶ»)
- σε ὅσα προξενοῦν φόβο ἄλλοι συνηθίζουν να φοβοῦνται και γ'αυτό γίνονται δειλοὶ ἐνῶ αυτοὶ που δείχνουν θάρρος γίνονται γενναῖοι («πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς ... οἱ δὲ δειλοὶ»)

- κατά αντίστοιχο τρόπο και με τις επιθυμίες, δηλαδή άλλοι συνηθίζουν να τις αντιμετωπίζουν συγκρατημένα και γίνονται εγκρατείς ενώ άλλοι που υποκύπτουν σ' αυτές γίνονται ακόλαστοι («περί τὰς ἐπιθυμίας: οἱ μὲν γὰρ σώφρονες - οἱ δ' ἀκόλαστοι»)
- τέλος, ως προς τα γεγονότα που προξενούν οργή άλλοι τα αντιμετωπίζουν ήρεμα και γίνονται πράοι ενώ άλλοι με τρόπο βίαιο και γίνονται οξύθυμοι («περί τὰς ὀργᾶς/πράοι-ὀργίλοι»).

Δύο είναι οι τρόποι, λοιπόν, με τους οποίους συμπεριφερόμαστε στην καθημέριά από τις διάφορες περιπτώσεις της καθημερινής ζωής. Με τον ένα τρόπο αποκτούμε αρετές, με τον άλλο όμως όχι. Αυτή η διάκριση σε δύο τρόπους συμπεριφοράς εκφράζεται στο κείμενο χαρακτηριστικά με τα πολλά αντιθετικά ζεύγη (το ζεύγος των συνδέσμων μὲν - δὲ και με τα δύο οὐτωςί).

Επιλογικά, ο Αριστοτέλης με τρόπο επαγωγικό καταλήγει στο συμπέρασμα ότι όχι μόνο οι αρετές αλλά γενικά όλα τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται με όμοιους τρόπους συμπεριφοράς («Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται»).

B.3 Σχολικό βιβλίο σελ.128 «Ένας τέτοιος λόγιος .... ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα».

B.4 γηγενής: γινόμενον (και ὅλοι οἱ τύποι του γίγνομαι του κειμένου)
 ἔσθλος: ἔστιν (και ὅλοι οἱ τύποι του εἰμί του κειμένου)
 μισαλλοδοξία: συναλλάγμασι
 δέος: δεινός, δειλοί
 στρεβλός: ἀναστρέφεισθαι

Γ. Αδίδακτο κείμενο

Μετάφραση

Μου φαίνεσαι ότι αναφέρεις ικανοποιητική απόδειξη, είπα εγώ, ότι δηλαδή δεν είναι η τέχνη των ρητόρων αυτή, την οποία αν την αποκτήσει κανείς, θα μπορούσε να γίνει ευτυχισμένος. Κι όμως εγώ νόμιζα πως κάπου εδώ θα φανεί η επιστήμη την οποία βέβαια αναζητούμε τόση ώρα. Και μάλιστα οι ίδιοι οι άντρες, οι ρήτορες, κάθε φορά που τους συναναστρέφομαι, Κλεινία, μου φαίνονται ότι είναι πάνσοφοι και η ίδια η τέχνη τους σχεδόν θεϊκή και υψηλή. Και, αληθινά, δεν είναι καθόλου παράξενο. Γιατί αυτή αποτελεί μέρος της τέχνης των μάγων και είναι λίγο κατώτερη από εκείνη. Γιατί η τέχνη των μάγων αφενός γητεύει τις

οχιές και τα σφαλάγκια και τους σκορπιούς και τα άλλα θηρία και τις ασθένειες, η τέχνη των ρητόρων αφετέρου τυχαίνει να γητεύει και να καταπραΐνει τους δικαστές και όσους συμμετέχουν στις συνελεύσεις του δήμου και τα υπόλοιπα πλήθη.

Γ2. ἔφην: φάτε
κτησάμενος: ἐκτῶ
τις: τινῶν
εὐδαίμων: (ᾧ) εὐδαιμον
ῶμην: ῶήθη
φανήσεσθαι: πεφάνθω
πάλαι: παλαιότερον
κλήησις: (ᾧ) κλήησι
τυγχάνει: τύχοιεν
οὔσα: ἐσομέναις

Γ3α μοι: δοτική προσωπική του κρινόντος προσώπου στο δοκεῖς
εὐδαίμων: κατηγορούμενο στο τις από το ἄν εἶη
ἦν: αντικείμενο στο ζητούμεν
ἐκείνης: γενική συγκριτική στο ὑποδεεστέρα
οὔσα: κατηγορηματική μετοχή από το τυγχάνει και αναφέρεται στο υποκείμενο ἡ τέχνη

Γ3β αναγνώριση: κτησάμενος: υποθετική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο τις
ἀνάλυση: εἰ κτήσαιτο
αιτιολόγηση: σχηματίζεται δευτερεύουσα υποθετική πρόταση με εἰ + ευκτική και με ἀπόδοση ὕποθετική ευκτική (ἄν εἶη) δηλώνεται ἡ ἀπλή σκέψη του λέγοντος.